

A digitális eszközök szélesebb körű büntetőeljárásai alkalmazását lehetővé tevő járványügyi szabályok magyarországi gyakorlata

Absztrakt

A koronavírus okozta járványhelyzet során a digitális eszközök fontos szerepet kaptak a büntetőeljárásban. A jogalkotó a személyes kontaktusok számának csökkentése érdekében lazított a telekommunikációs eszközök alkalmazásának szabályain, és lehetővé váltak a kapcsolattartás alternatív lehetőségei. A tanulmány e járványügyi szabályok gyakorlati tapasztalatait mutatja be ügyészekkel készült mélyinterjúk alapján. A két digitális eszköz büntetőeljárásai használatára vonatkozóan eltérők az ügyészek tapasztalatai. Míg a telekommunikációs eszközök szélesebb körű alkalmazása országosan gyakorlattá vált, addig a kapcsolattartás alternatív lehetőségei nem lettek általánosan jellemzők, és amennyiben alkalmazták is azokat a gyakorlatban, inkább ritkán vagy megerősítéssel/megerősítésként, illetve másodlagosan használták a hitelességi, ellenőrizhetőségi problémák miatt.

Kulcsszavak: *járványügyi szabályok, büntetőeljárás, digitalizáció, telekommunikációs eszköz, egyéb elektronikus út*

Abstract

The Hungarian practice of epidemiological rules allowing wider use of digital tools in criminal procedure

Digital tools have played an important role in criminal procedure during the coronavirus epidemic. To reduce the number of interpersonal contacts, the legislator simplified the rules for using telecommunications and allowed for alternative means of contact. The study presents the practical experience of these rules, based on in-depth interviews with prosecutors. Prosecutors' experiences of the use of the two digital tools in criminal proceedings differ. While the more extended use of telecommunication devices has become a national practice, the use of other electronic means in communication has not become common and, when used in practice, it has been rather rare or used as confirmation or secondarily due to authenticity and verifiability problems.

Keywords: *epidemiological rules, criminal procedure, digitalisation, telecommunication device, other electronic way*

* Dr. Bőczné dr. Neparáczi Anna PhD, kirendelt ügyész.

Bevezető

Az Országos Kriminológiai Intézet 2022-ben a Legfőbb Ügyészség kezdeményezésére kutatást folytatott *A járványügyi szabályok hatása a büntetőeljárás résztvevőinek jogaira (A személyes megjelenés elkerülését, illetve az iratok alapján történő döntést elősegítő átmeneti szabályok hatása a büntetőeljárás résztvevőinek alapvető eljárási jogaira)* címmel. A kutatás rám jutó részének súlypontja az empirikus munka volt. A kutatás módszerül¹ a mélyinterjú² készítését választottam. A mélyinterjú lényege a strukturált vezérfonal alapján végzett kérdezés, amely egyben lehetővé teszi azt is, hogy felmerülése esetén egy-egy problémakör kapcsán szerzett, előre nem látható tapasztalatról bővebb kifejtést kérhessen a kutatást végző. Tekintettel arra, hogy az ügyészség tevékenysége a büntetőeljárás teljes menetén átível, a kutatás során ügyészekkel készített mélyinterjúk révén került sor a nyomozást és a bírósági eljárást egyaránt érintő járványügyi szabályok alkalmazási gyakorlatának feltérképezésére. Mind a 19 megyei főügyészség, a Fővárosi Főügyészség, valamint a Központi Nyomozó Főügyészség szervezeti egységeiből sor került ügyészekkel mélyinterjúra. Az interjúban részt vettek különböző specializációjú ügyészek (így gazdasági, közlekedési és fiatalkorúak büntetőügyeivel foglalkozó ügyészek), nyomozó és katonai ügyészek, valamint főügyészségi (elsőfokú nyomozásfelügyeleti, másodfokú nyomozásfelügyeleti és másodfokú bíróság mellett működő) ügyészeket is meghallgattam. Összességében a kutatásban az ország teljes területéről 24 ügyész vett részt,³ így átfogó képet kaphattam az országos gyakorlatról. Az ügyészeket arra kértem, hogy a koronavírus-járvány miatt elrendelt *veszélyhelyzet kezdetétől nyilatkozzanak a saját gyakorlati tapasztalataikról, a büntetőeljárásra vonatkozó járványügyi szabályok alkalmazásának sajátosságairól.*

A tanulmányban elsőként röviden ismertetem a büntetőeljárást érintő járványügyi szabályok lényegét, majd az empirikus kutatás telekommunikációs eszközök szélesebb körű alkalmazására és a kapcsolattartás alternatív lehetőségeire vonatkozó eredményeit mutatom be.

¹ A kutatás módszertanához nyújtott segítségéért köszönettel tartozom Kó József tudományos munkatársnak, valamint Solt Ágnes tudományos főmunkatársnak.

² A mélyinterjú egy kvalitatív kutatási eljárás, amelyet akkor célszerű alkalmazni, amikor a vizsgálat tárgya még kevésbé ismert. Egy előre megadott téma mélyebb feltárására alkalmas, a miértekre és a hogyanokra keresi a válaszokat. A mélyinterjú egyéni interjú, amelynek célja a válaszadó adott kérdéssel kapcsolatos véleményének, nézeteinek részletekbe menő megismerése. (A mélyinterjúról mint adatgyűjtési módszerről lásd ANDORKA, 2006: 99.)

³ A kutatásban részt vevő ügyészek megoszlottak a szolgálati helyük éves ügyforgalma, valamint földrajzi elhelyezkedése szerint is.

A büntetőeljárást érintő járványügyi szabályok

A koronavírus-járvány új feladatok elé állította a jogalkotót. A veszélyes betegség terjedése, valamint a külföldi tapasztalatok egyértelművé tették, hogy az élet nem mehet tovább a megszokott rendben, az állampolgárok életének és egészségének védelme érdekében új szabályozás kialakítása szükséges. 2020. március 11-én az Egészségügyi Világszervezet világjárvánnyá minősítette a koronavírus, Magyarországon pedig a 40/2020. (III. 11.) Korm. rendelettel kihirdették a veszélyhelyzetet. Ezzel a jogalkotási folyamat nagy lendületet vett, hiszen a veszélyhelyzet kihirdetése új típusú alaptörvényi szabályozás életbelépését jelentette. A jogalkotás során a szabályozás célja kettős volt: az új szabályok egyrészt az emberek egészségének megőrzését kellett hogy szolgálják, másrészt a járvány negatív gazdasági hatásait kellett enyhíteniük. Ennek jegyében megszületett a koronavírus elleni védekezésről szóló 2020. évi XII. törvény, majd a rendelkezéseire figyelemmel speciális szabályokat hoztak a veszélyhelyzeti jogalkotás során – több más terület mellett – az igazságszolgáltatási rendszerre vonatkozóan is. Az eltérő szabályok egyik alapvető célja azon élethelyzetek minimálisra csökkentése volt, amikor az embereknek személyes kapcsolatba kell lépniük egymással (SALGÓ, 2020: 9–10). A veszélyhelyzetben alkalmazandó speciális büntetőeljárásai szabályok meghatározására a veszélyhelyzet ideje alatt érvényesülő egyes eljárásjogi intézkedésekről szóló 74/2020. (III. 31.) Korm. rendeletben (Veir.) került sor.

A Veir. szabályai tehát elsődlegesen a büntetőeljárásban részt vevő személyek egészségének és életének megóvását szolgálták. A büntetőeljárásra vonatkozó eltérő rendelkezései a 44–94. §-aiban voltak megtalálhatók. Az egyes rendelkezések megfogalmazásakor jellemzően több szempontot is figyelembe kellett venni. *Busch és Vass* (2020: 37) tanulmánya alapján a digitális eszközök szélesebb körű alkalmazására vonatkozó legfontosabb szabályozási elvek a következőképpen foglalhatók össze:

- A bűnüldözés és a büntető igazságszolgáltatás folyamatos működését a veszélyhelyzetben is fenn kell tartani, hiszen a büntetőeljárás működése az állam büntetőjogban megjelenő intézményvédelmi kötelezettségének része.
- A személyes találkozást helyettesítő eszközöket előnyben kell részesíteni. Minimalizálni kell a személyes jelenléttel járó eljárási cselekmények számát, a kapcsolattartás és az eljárási cselekményeken való jelenlét során a digitális eszközöket kreatívan kell használni.

- A gyakorlati szakemberek számára tág mozgásteret kell kínálni a legal-kalmasabb intézkedés megválasztására. Rugalmasan alkalmazható eljárási szabályokra van szükség.

A járványhelyzet tetőzésekor, majd javulásakor fokozatosan enyhítésekre került sor, és a jogalkotónak elő kellett készülnie a veszélyhelyzet megszüntetésére, illetve meg kellett teremtenie az átmenetet a veszélyhelyzeti különleges jogrendből a rendes jogrendbe. A veszélyhelyzet megszüntetésével a büntetőeljárást érintően (is) átmeneti szabályok meghozatalára került sor (SALGÓ, 2020: 12). Ezeket a veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készültségről szóló 2020. évi LVIII. törvény (Ámt.) 188–219. §-ai tartalmazzák, amelyek lényegében – néhány eltéréssel – megegyeznek a Veir. szabályaival. (Az eltéréseket lásd BUSCH – VASS, 2020: 43; HERKE, 2021: 186–187.)

Busch és Vass tanulmányában a Veir. legfontosabb büntetőeljárás-jogot érintő járványügyi rendelkezéseit aszerint csoportosította, hogy azok a) elsődlegesen az élet- és egészségvédelmet; vagy b) a személyes kontaktusok számának csökkentését szolgálják-e (BUSCH – VASS, 2020: 38–42). Az utóbbiba tartozik a digitális eszközök szélesebb körű alkalmazása. Ide a járványügyi szabályok két körét sorolták be: a telekommunikációs eszköz használatát és a kapcsolattartás alternatív lehetőségeit (azaz az idézés, értesítés, kézbesítés speciális szabályait)⁴.

Az elmúlt években a büntetőeljárás szabályok pandémia alatti megváltoztatásával több szerző is foglalkozott, ennek során a büntetőeljárást érintő járványügyi szabályok egyes rendelkezéseinek bemutatását és elemzését elvégezték (így CZINE, 2020: 66–69; HERKE – SÁNDOR, 2020: 5–16; HERKE, 2021: 179–187; PÓCZIK et al., 2021: 381–382; OROSZ, 2021; kifejezetten a digitális eszközök szélesebb körű alkalmazásával összefüggésben lásd KRÁMER – LUKOVICS, 2021; RÓTH, 2020: 172–173; RÓTH, 2021: 276–277; továbbá az új technológiáknak a bíróságok működésére, eljárására gyakorolt hatásáról a veszélyhelyzetben lásd KÉKEDI, 2020; valamint általánosságban OSZTOVICS, 2019, 2020, 2021, 2022; ZÓDI, 2020; míg az ügyvédek technikai, műszaki életében a veszélyhelyzet okozta változásokról lásd HOMOKI, 2020). Így a tanulmányban a digitális eszközök szélesebb körű büntetőeljárás alkalmazását lehetővé tevő egyes járványügyi szabályok ismertetésére külön nem térek ki.

⁴ A tanulmányban ezt a rendszerezést veszem alapul, és az idézés, értesítés, kézbesítés speciális szabályait összefoglalóan a kapcsolattartás alternatív lehetőségeiként jelölöm meg.

A digitális eszközök szélesebb körű alkalmazása a pandémia alatt

A technikai fejlődés, a digitalizáció térhódítása a büntetőeljárást is érintette az elmúlt években (gondoljunk csak az elektronikus kapcsolattartás bevezetésére, vagy a bizonyításra, a kényszerintézkedések alkalmazására vonatkozó speciális rendelkezések beiktatására). A koronavírus okozta járványhelyzet során a személyes kontaktusok számának csökkentéséhez a büntetőeljárásban kézenfekvő eszközt jelentett a XXI. századi digitális világ kommunikációs csatornái alkalmazásának tágabb körben történő lehetővé tétele. Erre tekintettel a jogalkotó lazított a telekommunikációs eszközök használatának szabályain és a kapcsolattartás során alternatív lehetőséggel is sor kerülhetett idézésre, értesítésre, kézbesítésre.

A telekommunikációs eszközök szélesebb körű alkalmazása

A telekommunikációs eszközök szélesebb körű használatát lehetővé tevő járványügyi szabályok kapcsán egyrészt az alkalmazási gyakorlat feltérképezése, másrészt a tapasztalatok, vélemények feltárása képezte az empirikus kutatás kiindulópontját. Ezáltal felszínre kerültek a személyes megjelenés elkerülése érdekében – de az iratok alapján történő döntésre áttérés nélkül – igénybe vett telekommunikációs eszköz használat büntetőeljárás előnyei, hátrányai, köztük az eljárási jogokra gyakorolt esetleges hatásai. Kérdés ugyanis, hogy a telekommunikációs eszközök tágabb körben való használata jár-e valamilyen hátránnyal az eljárás résztvevői számára, csorbítja-e a jogaikat. Vagy éppen ellenkezőleg: elősegíti a jogaik gyakorlását, a kötelezettségeik teljesítését? Milyen bűncselekményi körben, az eljárás mely résztvevői esetén fenyeget a jogsérelem veszélye, illetve mely esetekben lehet kifejezetten előnyös a használata? Gyorsítja, vagy inkább lassítja, bonyolítja a büntetőeljárást?

Alkalmazási gyakorlat

Ahogy az alábbi táblázatból látható, *a telekommunikációs eszköz alkalmazására irányuló ügyészi döntések száma jelentősen megnőtt* a koronavírus-járvánnyal érintett években: míg 2019-ben összesen 350 ilyen eset volt, addig 2020-ban ez a szám több mint háromszorosára, 1191 esetre emelkedett, majd 2021-ben már 1879 telekommunikációs eszköz használatával kapcsolatos ügyészi döntés született. Az országban legtöbbször a Csongrád-Csanád Megyei Főügyészség szervezeti egységeiben használtak telekommunikációs eszközt, összesen 1461 esetben (ebből 1423 esetben a koronavírus-járvánnyal érintett években). Ez a szám az ország többi területén működő ügyészségi szervezeti egység esetszámához viszonyítva

kiemelkedően magas, hiszen ehhez képest a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Főügyészség szervezeti egységeiben 495, a Baranya Megyei Főügyészség szervezeti egységeiben 435 és a Pest Megyei Főügyészség szervezeti egységeiben 431 esetben került sor telekommunikációs eszköz használatára. Ugyanakkor a táblázat adataiból az is megállapítható, hogy az ország egyes részein elvétve (adott évben egyáltalán nem, vagy évente csupán 1-2 esetben) használtak az ügyészek telekommunikációs eszközöket, ezek többségében nyugat-magyarországi ügyészségek (Zala, Veszprém, Vas, Komárom-Esztergom, Győr-Moson-Sopron Megyei Főügyészség szervezeti egységei), valamint a Békés Megyei Főügyészség szervezeti egységei. Összességében azonban az állapítható meg, hogy a koronavírus-járvánnyal érintett években *országszerte sor került* telekommunikációs eszköz használatával kapcsolatos ügyészi döntések meghozatalára.

Táblázat:

A telekommunikációs eszköz használatával kapcsolatos ügyészi döntések számának alakulása⁵

	2018. 07. 01-jétől	2019	2020	2021	2022. I. félév	Összesen
Főváros	1	117	141	12	2	273
Bács-Kiskun megye	6	51	179	107	44	387
Baranya megye		10	143	172	110	435
Békés megye		1	3	1		5
Borsod-Abaúj-Zemplén megye		24	111	234	126	495
Csongrád-Csanád megye		38	352	632	439	1461
Fejér megye		1	24	67	79	171
Győr-Moson-Sopron megye		3	1	2		6
Hajdú-Bihar megye		2	6	22	7	37
Heves megye		17	22	61	23	123
Jász-Nagykun-Szolnok megye		23	25	68	72	188
Komárom-Esztergom megye			4	1		5
Nógrád megye		1		9	4	14
Pest megye		57	63	191	120	431
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye		4	3	30	56	93
Tolna megye		1	26	104	30	161
Vas megye			1			1
Veszprém megye				1		1
Zala megye			1	2	1	4
Központi Nyomozó Főügyészség	2		86	163	97	348
Összesen	9	350	1191	1879	1210	4639

⁵ Forrás: A Legfőbb Ügyészség Informatikai Főosztálya LFIIGA//436-5/2022. számú adatszolgáltatásának 4. számú melléklete.

Az interjúban részt vevő ügyészek többségének (59 százalék) gyakorlatában már *a nyomozás során* alkalmaztak telekommunikációs eszközt. Ahol a nyomozó hatóság nem vette igénybe ezt a lehetőséget, annak oka az ügyészek szerint egyrészt a technikai feltételek hiányára vezethető vissza akár az eljárás résztvevőinél, akár a nyomozó hatóságnál. A másik ok a technikai újdonságok használatára átállás nehézsége lehetett. A telekommunikációs eszközök alkalmazása a kényszerintézkedés elrendelése, hosszabbítása tárgyában tartott ülésen, valamint a fogvatartott terheltek és tanúk büntetés-végrehajtási intézetből történő kihallgatása körében vált jellemzővé kép- és hang egyidejű továbbítására alkalmas rendszeren (a továbbiakban: online kihallgatás) keresztül. Ilyenkor a bíróság, illetve a büntetés-végrehajtási intézet rendszerét használták. Kizárólag hangkapcsolattal (a továbbiakban: telefonos kihallgatás) az ügyészek kisebb hányadának (31 százalék) gyakorlatában került sor kihallgatásra tanúk esetén. Ez azonban általánossá csak egy ügyész gyakorlatában vált. Az ő tapasztalatai szerint jól működött a tanúk telefonos kihallgatása: a tanúk a bírósági eljárásban megerősítették a nyomozás során telefonos kihallgatáskor tett vallomásukat, és elmondták, hogy elhangzottak előtte a törvényi figyelmeztetések. Azonban a telefonos tanúkihallgatást az ügyészek közül többen fenntartással kezelendőnek tartották. Véleményük szerint telefonon keresztül az információcsere nehezebb, félreértések adódhatnak, nincsen interakció, nem látni a nonverbális jelzéseket. Mindemellett a személyazonosságot is nagyon nehéz megállapítani, ezért visszaélésre adhat módot. Erre tekintettel nem is preferálták ezen eszköz alkalmazását.

A bírósági eljárásban minden, a kutatásban részt vevő ügyész találkozott a gyakorlatában a telekommunikációs eszközök alkalmazásával (vagy úgy, hogy valamely eljárási résztvevő jelenlétét; vagy úgy, hogy az ügyész jelenlétét változtatta fel). Tehát országszerte alkalmazták a büntetőeljárás e szakaszában. Az interjúalanyok túlnyomó többsége (92 százalékuk) látott el úgy vádképviselési tevékenységet, hogy a bírósági eljárásban az eljárás valamely résztvevője telekommunikációs eszköz útján vett részt.⁶ Elmondásuk alapján a fogvatartott

⁶ Az e körben kivételt jelentő egyik ügyész nyilatkozata szerint ennek oka az, hogy kevés olyan ügye van, amelyben a büntetőeljárás résztvevője büntetés-végrehajtási intézetben tartózkodik (tudomása szerint ugyanis kollégái főleg büntetés-végrehajtási intézetben elhelyezett eljárási résztvevők vonatkozásában találkoztak a gyakorlatukban a telekommunikációs eszköz alkalmazásával). Egyébként ügyészként részt vett telekommunikációs eszköz útján tárgyaláson, így a használatáról szerzett saját tapasztalatot. Míg a másik, e körben kivételt jelentő ügyész elmondta, hogy egyébként is kevés alkalommal lát el vádképviselési tevékenységet, és bár volt egy olyan ügye, amelyben a bírósági eljárásban a vádlottat a büntetés-végrehajtási intézetből telekommunikációs eszköz útján bejelentkezették, a tárgyalás megtartására nem került sor. Ő

terheltek esetén jelentősen megnőtt a telekommunikációs eszköz útján, a büntetés-végrehajtási intézetből történő bejelentkezés, lényegében automatizmussá vált. Nemcsak első-, hanem másodfokú tárgyaláson is volt rá példa. A fogvatartásban lévő tanúk is gyakran vettek részt ekként a bírósági eljárásban. Az interjúban részt vevő ügyészek 70,8 százaléka szabadlábon lévő eljárási résztvevő esetén is találkozott a telekommunikációs eszköz útján történő részvétellel. Így előfordult, hogy a távoli lakóhelyű vádlott vagy tanú másik bíróságról, vagy a polgármesteri hivatalból jelentkezett be; a védő saját irodából vagy otthonról kapcsolódott a bírósági eljárásba; de arra is volt példa, hogy a vádlott a védő irodájába ment el, és onnan vett részt az eljárásban. Skype-ot használva csatlakozott Covid-fertőzött vagy egyébként beteg vádlott, Skype-ot vagy Zoomot használt a külföldön tartózkodó vádlott, de Skype-on keresztül akár a tanú, a védő és a tolmács is részt vett az eljárásban. Telefonon keresztül tárgyalásra is volt példa védő és tolmács esetén. Fiatalkorúak büntetőügyeivel foglalkozó ügyészek gyakorlatában szakértő meghallgatására is sor került bírósági eljárásban digitális eszközt használva. Több ügyész beszámolt arról is, hogy a javítóintézetben lévő fiatalok terhelte Skype-ot használva csatlakozott az eljáráshoz.

Megállapítható tehát, hogy a bírósági eljárásban a telekommunikációs eszközök használata igen sokféle megoldás útján megvalósult, és országsszerte alkalmazták az eljárás különböző résztvevői esetén.

Tapasztalatok, vélemények (előnyök, hátrányok, eljárási jogokra gyakorolt hatások)

Mivel a kutatásban részt vevő ügyészek túlnyomó többsége közvetlenül találkozott a gyakorlatában a telekommunikációs eszköz használatával a bírósági eljárásban,⁷ arra kértem őket, hogy részletesen számoljanak be tapasztalataikról, és mondják el véleményüket arról, hogy milyen körben látják előnyösnek, illetve hátrányosnak az alkalmazását, különös tekintettel a büntetőeljárás résztvevőinek joggyakorlására, valamint a büntetőeljárás kimenetelére.

A tapasztalatok, vélemények *fele-fele arányban* oszlottak meg a tekintetben, hogy a telekommunikációs eszköz használata kevesebbet ad-e a bírósági eljárásban (azaz inkább negatív véleményt fogalmaztak meg róla), vagy ugyanolyan-

ügyészként nem vett részt telekommunikációs eszköz útján bírósági eljárásban. Tehát ez az egy interjúalany bár találkozott a gyakorlatában a telekommunikációs eszköz alkalmazásával, közvetlen tapasztalata a bírósági eljárásban történő használatáról mégsem volt.

⁷ A kutatásban részt vevő ügyészek között egy olyan volt, akinek bár volt olyan ügye, amelyben a terhelte jelenlétét telekommunikációs eszköz útján biztosította a bíróság, mégsem tudott nyilatkozni az alkalmazás kapcsán tapasztaltokról, hiszen a tárgyalás megtartására nem került sor. Bővebben lásd az előző lábjegyzetet.

nak, a személyes jelenlét felváltására teljesen alkalmasnak ítélték meg (azaz inkább pozitív véleménnyel voltak róla) az ügyészek.

Miért volt más a telekommunikációs eszköz használatának útján történő jelenlét a bírósági eljárásban? Mik voltak a *problémák*? E körben az interjú alanyai a technikai nehézségekre, valamint a közvetlenség elvének hiányosságára mutattak rá.

A *technikai problémák* a digitális eszközök szélesebb körű alkalmazásának kezdetén voltak jellemzők. Többen kiemelték, hogy nem vagy nehezen jött létre a kapcsolat; bizonytalan volt az online kapcsolat, akár időnként meg is szakadt; a kép- és hangfelvétel lejátszásának megoldása nagyon nehezen volt megoldható, ha az eljárás valamely résztvevője telekommunikációs eszköz útján volt jelen; a tárgyalóteremben a képernyők elhelyezése, a kamera beállítása nem mindig volt megfelelő ahhoz, hogy láthassanak mindent a távról bekapcsolódók; nem hallották vagy látták jól egymást az eljárás résztvevői; nem feltétlenül lehetett megítélni, hogy az eljárás résztvevője mennyire tudja követni a büntetőeljárást, ezért folyamatosan visszajelzéseket kellett kérni. A kezdeti nehézségek után azonban „hamar belejöttek”, a negatív tapasztalatokra figyelemmel a technikai feltételeken, a rendszer működésein lehetett javítani.

Azonban a tökéletesen működő rendszer esetén is voltak a személyes jelenlét hiánya miatt „*járvulékos veszteségek*”. Ezek pedig felmerülhettek a terhelt oldaláról is, az ő hátrányára. Még a hibátlanul működő digitális eszközökön keresztül is egészen *más a közvetlenség*: nincs szemkontaktus; a tekintet, a gesztusok, a testbeszéd, a metakommunikáció nem látszik ugyanúgy; a reakciók nem érzékelhetők ugyanannyira; a szöveg, a hang bizonyos fokú torzulást szenved. Nagyon fontosak a szavahihetőség megállapíthatóságánál akár a szemvillanások, a jelzések, a teljes testalkat, a mozdulatok. A vádlott és a védője között a kommunikáció szintén nehezebb fizikai távolság esetén. Az egyik ügyész megfogalmazása szerint 5 százalék vesztett el a közvetlenségből a telekommunikációs eszköz használata miatt. Egy másodfokú bíróság mellett eljáró ügyész tapasztalata szerint vannak olyan fajsúlyosabb ügyek, amelyek kifejezetten igénylik a személyes részvételt (például bonyolult tagadás esetén), mivel fontos a mimika, a megszólalás, a reakció: a megjátszott tevékenység a tárgyalóteremben hamarabb feltárható. Ezek a „*járvulékos veszteségek*” pedig kihatnak az eljárási jogok gyakorlására és akár azon keresztül a büntetőeljárás kimenetelére egyaránt. Ilyen, a gyakorlatban felmerült esetek a következők:

⇒ Több ügyész is elmondta, hogy vannak olyan típusú ügyek, amelyekben a személyes jelenléttel védekezésnek pótolhatatlan jelentősége van. Példaként említették, hogy rablásnál jellemzően szükséges látni a terhelt teljes

alkatát is. Előfordult olyan ügy a gyakorlatban, amely a vádlott telekommunikációs eszköz útján történő részvétele mellett „elítélésre állt”, de a vádlott személyes jelenlétével előadott védekezése nyomán felmentő ítélet született. A nyomozás során egy tanú fényképről felismerésre bemutatáskor ismerte fel a terheltet, ezen alapult a vádemelés. A vádlott az ártatlanságát hangoztatta, de amíg telekommunikációs eszköz útján vett részt a bírósági eljárásban, nem lehetett kétséget kizáróan megítélni azt, hogy a védekezése igaz-e. A kamerán keresztül látható terhelt ugyanis ülő helyzetben van, csak az arca és a mellkasa látszik, míg személyes jelenlét esetén a tárgyaláson az egész teste látható, így az is, hogy például izzad-e, hogyan tartja a kezét a vallomása közben. A tanú a tárgyaláson kamerán keresztül is felismerte a vádlottat. Ám felmerült, hogy a tanú a személyesen jelen lévő vádlott esetén tudná ténylegesen eldönteni, hogy az adott mozdulatot valóban a vádlott tette-e. Ezért a közvetlenség elvének hiányossága miatt, a kétségek kizárása érdekében a bíró elnapolta a tárgyalást azért, hogy a tanú (és vele együtt a bíró, ügyész is) élőben, személyesen is láthassa vádlottat; a vádlott személyesen is előadhassa a védekezését. A tanú viszont élőben nem ismerte fel a terheltet, a vádlott személyes jelenléte mellett a testtartása, a tekintete, a hangsúlyozása miatt hiteles volt a tagadása.

- ⇒ Szintén többek gyakorlatában felmerült az, hogy a bírósági eljárásban telekommunikációs eszköz útján részt vevő terhelt nem tud ugyanúgy – ugyanolyan terjedelemben, időben, ugyanolyan hatékonysággal – konzultálni a védőjével még akkor sem, ha azt lehetővé teszik. Ilyen esetekben egyébként a bíróság szünetet rendelt el, és telefonon keresztül volt mód a konzultációra. De előfordult, hogy a védő telefonon nem értette, nem hallotta jól a védencét. Volt olyan ügyész, aki egyébként is hatékonyabbnak tartja a vádlott és a védő közötti személyes konzultációt. Arra is volt példa a gyakorlatban, hogy a bíró nem akarta engedélyezni a konzultációt (véltetően azért, mert nem tudta, hogy ilyen esetben is lehetőséget kell erre adnia, vagy pusztán ezzel „leckéztette” a terheltet).
- ⇒ Többen kiemelték, hogy telekommunikációs eszközön keresztül bizonyos eljárási cselekmények – különösen a szembesítés, a felismerésre bemutatás – gyakorlatilag értelmüket veszítik, hiszen a személyes jelenlét ezeknél is pótolhatatlan jelentőségű lehet. Így szembesítés esetén a végrehajtást nehezíti az, ha az eljárás valamely résztvevője a képernyőn keresztül van jelen, míg a másik (akivel a képernyőn látható szembesítése szükséges) a tárgyalóteremben (vagy akár szintén képernyőn keresztül).

De felismerési problémák (a fent ismertetett eseten kívül) is felmerültek: ha az eljárás egyik résztvevője online van jelen, kifejezetten közelíteni kellett a kamerával, mert nem látta, nem ismerte fel enélkül a terheltet. Ilyen esetben a biztonságot is (egy rövid időre) felülíró alapvető érdek az volt, hogy az arcfelismerés megtörténjen, ezért a terheltről a maszkot is le kellett húzni. De a tapasztalatok szerint pszichológus szakértő meghallgatásának szükségessége esetén is jobb, ha személyesen jelen van és látja a vizsgált személy reakcióit a tárgyaláson. Továbbá szexuális erőszak bűncselekményének sértettje esetén a személyes jelenléttel történő vallomástételt szintén elengedhetetlennek tartották.

A „járulékos veszteséget” tapasztalók között többen is azon a véleményen voltak, hogy ezeknek a nyomozási bíró ülésein nincs nagy jelentősége. Véleményük lényege az, hogy az ülésen nem kell bizonyítást felvenni, a reakció stb. láthatósága nem annyira kulcsfontosságú, hiszen az ítélethez szükséges csak a kétséget kizáró bizonyítás.

Miben volt más a tapasztalatuk azoknak az ügyészeknek, akik pozitív véleménnyel voltak a telekommunikációs eszköz használatáról? Mikor és milyen *előnyökkel* járhat? Azok, akik a személyes jelenléttel zajló bírósági eljárással egyezőnek, ugyanolyannak ítélték meg e digitális eszköz használatát, az eljárás résztvevői részéről is kedvező fogadtatással találkoztak, az eljárási jogok sem sérültek, és a bizonyítás során sem merült fel probléma. Sőt utóbbi kapcsán előnyös is lehetett bizonyos ügyek esetében az eljárás résztvevői közötti távolság.

A büntetőeljárás résztvevőinek joggyakorlása, a büntetőeljárás menete szempontjából tapasztalt előnyök lényege, hogy elhúzódhat az eljárás amiatt, ha valaki nem jelenik meg. Azaz gyorsítja az eljárást a telekommunikációs eszköz; könnyebbséget jelentett az országon belül távol vagy akár külföldön lakó/tartózkodó vádlottnak, tanúnak, az eljárás más résztvevőjének az, ha nem kellett az eljáró bíróságra utaznia, ráadásul utazás nélkül költségük sem merült fel az eljárási cselekményen való részvétel miatt (idő- és költségtenyező). Ha pedig mégis felmerülne az eljárás során, hogy a személyes jelenlét elengedhetetlen, meg lehet ismételni az eljárási cselekményt személyes jelenlét mellett.

Több ügyész (köztük a főügyészségi ügyészek 80 százaléka) kifejezetten kiemelte, hogy *nem érezte a közvetlenség elvének sérelmét*. Szerintük látszanak az emberi reakciók; minden érzés, minden gesztus „átjött”; megvan a szemkontaktus; látni lehet, ha valakinek takargatnivalója van, például szemlesütve adja elő a vallomását; a testi reakciók, a metakommunikáció is kiválóan észlelhető volt (akár a bonyolultabb ügyekben, vagy ha több helyszínt is összekapcsoltak).

Nyilván ennek feltétele volt a tökéletesen működő technika, a nagy és jól látható képernyők használata.

A telekommunikációs eszköz alkalmazása során az eljárási jogok gyakorlását/gyakorolhatóságát illetően *pozitív példaként* hozhatók fel a következő tapasztalatok:

- ⇒ Volt olyan büntetőeljárás, amelynek során a fogvatartott terhelthez bement a védője a büntetés-végrehajtási intézetbe vagy a fogdára, és onnan jelentkeztek be együtt távolról. Ekkor tehát szükség esetén tudtak közvetlenül is kommunikálni egymással, nem kellett telefont használniuk. Ez a megoldás kétségtelenül ugyanolyan hatékony, személyesen történő konzultációs lehetőséget kínált számukra. Szintén pozitív példa (és egyben követendő eljárás) a konzultáció kapcsán a védelmi jogok gyakorlására/gyakorolhatóságára az, hogy amikor egy eljárásban kétszer-háromszor vagy annál többször is kérte a védelem, a bíróság mindannyiszor megadta a konzultáció lehetőségét szünetet elrendelve és telefonkészüléket biztosítva.
- ⇒ Volt olyan tapasztalat, hogy a szembesítés végrehajtása még jobban is működött telekommunikációs eszköz útján, mint személyesen. Ugyanis meg tudnak zavarodni attól az eljárásban részt vevők, ha szembe kell fordulniuk egymással és sokszor egymás szavába is váganak. Amikor monitoron keresztül látták egymást, ilyen nem fordult elő.
- ⇒ Bizonyos ügytípusok esetén pedig segíti is az eljárást a telekommunikáció: így közlekedési ügyekben jobb volt a távolság, azaz az, ha a vádlott és a sértett nem egy helyiségben tartózkodott; ugyanígy kiskorú veszélyeztetésének büntette esetén a telekommunikációs eszköz használata a vádlott vonatkozásában könnyítette a sértettek kihallgatását (a vádlott nem is jelent meg a bíróság épületében, és egyszerűen lekapcsolták addig a terheltet, amíg a kiskorú sértettek vallomást tettek).

A kapcsolattartás alternatív lehetőségei

A kapcsolattartás alternatív lehetőségeinek bevezetése, azaz az idézés, értesítés, kézbesítés speciális szabályai⁸ a személyes találkozások számának csökkentését szolgáló rendelkezések közé tartoznak. De vajon az egyéb elektronikus út

⁸ Az idézésre, értesítésre, kézbesítésre vonatkozó speciális járványügyi rendelkezések lényege az egyéb elektronikus út használata. Ezért a továbbiakban elektronikus levelezési címen vagy más elektronikus elérhetőségen, hangkapcsolatot biztosító elektronikus úton idézés, értesítés; elektronikus levelezési címre vagy más elektronikus elérhetőségre kézbesítés; valamint egyéb elektronikus úton kapcsolattartásra egységesen az egyéb elektronikus út használatával történik utalás.

valóban alkalmas a „hagyományos” módok kiváltására az idézés, értesítés, kézbesítés során? Könnyíti vagy megnehezíti ennek az alternatív lehetőségnek, az egyéb elektronikus útnak a használata az eljárási jogok gyakorlását? Gyorsítja, vagy inkább lassítja, bonyolítja a büntetőeljárást?

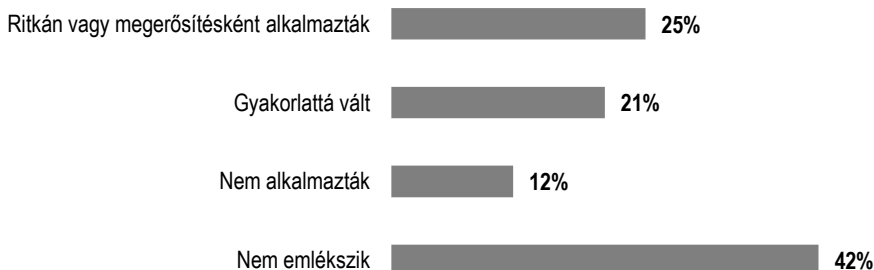
Az idézés, értesítés során az egyéb elektronikus út használatával a nyomozó hatóság részéről a kutatásban részt vevő ügyészek kisebb része (12 százalék) nem találkozott az ügyeiben; többen (42 százalék) pedig nem emlékeztek ennek alkalmazására. Összességében az ügyészek 46 százalékának a gyakorlatában fordult elő e körben az egyéb elektronikus út használata, azonban az alkalmazásra inkább ritkán vagy csak megerősítéssel/megerősítésként⁹ került sor (25 százalék); jellemzővé pedig kisebb hányaduk ügyeiben vált (21 százalék) (1. számú ábra). Az egyik olyan ügyész véleménye szerint, akinek az ügyeiben az egyéb elektronikus út használata jellemzővé, a mindennapok gyakorlatává vált, amennyiben együttműködik az eljárás résztvevője az eljáró hatósággal – tehát visszajelez, hogy megkapta egyéb elektronikus úton az idézést, értesítést, vagy eleve mondja az eljárás során, hogy melyik e-mail-címre küldjék el neki ezeket –, jól működik az egyéb elektronikus út használata. Előnyei (amellett, hogy járványügyiileg is megfelelő): gyorsabb, olcsóbb, környezetkímélő, és ellenőrizhető is rövid úton, például telefonon. Azok az ügyészek, akiknek a tapasztalata szerint ritkán, elvértve vagy megerősítéssel/megerősítésként került sor az egyéb elektronikus út használatára, ezt úgy magyarázták, hogy ha kap is visszaigazolást az eljáró hatóság, az nem jelenti azt, hogy pont a címzett személyhez érkezik meg a küldemény, ezért a hitelessége nem annyira erős, mint a hagyományos idézésnek, értesítésnek. Sok ügy szempontjából nem lehet erre állandóan ügyelni, visszaellenőrizni, hogy ténylegesen ki kapta meg az idézést, értesítést.

Az országos gyakorlatot áttekintve az állapítható meg, hogy míg a fővárosban szolgálatot teljesítő ügyészek használták az egyéb elektronikus utat az idézés, értesítés során, kétharmaduk gyakorlatában pedig jellemzővé is vált; addig vidéken csak az ügyészek 38 százaléka találkozott az egyéb elektronikus út használatával e körben, és inkább csak elvértve vagy megerősítéssel/megerősítésként.

A specializációval rendelkező ügyészek tapasztalatait összegezve is eltérések állapíthatók meg. Amíg a közlekedési ügyekben jellemzővé vált; addig a gazdasági ügyekben nem vált gyakorlattá, legfeljebb elvértve fordult elő.

⁹ A megerősítéssel alkalmazás esetén az idézés vagy az értesítés egyéb elektronikus úton történt, ezt követően rövid úton (telefonon keresztül) ellenőrizték, hogy az ténylegesen megérkezett-e a címzetthez. A megerősítésként alkalmazás esetén az idézést vagy az értesítést a hagyományos úton, papíralapon kézbesítették, de emellett egyéb elektronikus úton is megküldték.

A fiatalkorúak büntetőügyei esetén a vidéki és a fővárosi tapasztalatok is megoszlanak: a vidéken szolgálatot teljesítő ügyészek ügyeiben egyáltalán nem, vagy csupán egy alkalommal került sor az egyéb elektronikus út használatára, a fővárosban szolgálatot teljesítő ügyész ügyeiben viszonylag gyakorivá vált a járványhelyzet óta. Az eltérés oka az eltérő jellegű fiatalkorú terhelti körre vezethető vissza. Az egyik, vidéken szolgálatot teljesítő, fiatalkorúak büntetőügyeivel foglalkozó ügyész elmondta, hogy a fiatalkorú terheltjeik alacsonyabb jövedelműek, periférián élnek, náluk ezért az egyéb elektronikus út nem jellemző. A fővárosban szolgálatot teljesítő, fiatalkorúak büntetőügyeivel foglalkozó ügyész viszont éppen az egyéb elektronikus út előnyösségére mutatott rá. Az ő ügyeiben ugyanis a büntetőeljárásban részt vevő fiatalkorúak nagyon mobilak, gyakran változtatnak lakcímet (sokan albérlésben laknak), telefonszámot, ezért nehéz utolérni őket a „hagyományos” módokon a figyelmeztetések ellenére. De ha a büntetőeljárásban részt vevő bejelentette az egyéb elektronikus elérhetőségét, akkor megoldhatóvá vált az idézésük, értesítésük. A nyomozó ügyészek körében pedig tipikusan megerősítéssel/megerősítésként használták az egyéb elektronikus utat a hitelességgel kapcsolatos probléma miatt.



1. számú ábra: Az egyéb elektronikus út használata az idézés, értesítés során az országos gyakorlatban

A következő kérdéskör a papíralapú kapcsolattartás esetén az egyéb elektronikus úton történő *kézbesítés* alkalmazására vonatkozott. Ez az ügyészek kisebb hányadának vált csak a gyakorlatává, használta jellemzően (18 százalék); sokan kizárólag másodlagosan¹⁰ éltek vele (36 százalék); míg a többségük – a nyilat-

¹⁰ *Másodlagosan* akkor használták az egyéb elektronikus utat kézbesítésre, amikor az eljárás résztvevőjének más elérhetősége nem állt rendelkezésre, vagy nem vette át a küldeményeket papíralapon (ekkor a kézbesítési fikcióról tájékoztatással egyidejűleg használták az egyéb

kozó ügyészek közel fele (46 százalék) – nem kézbesített egyéb elektronikus úton, hanem a járványhelyzetben is a papíralapú kapcsolattartást, postai kézbesítést használta továbbra is (2. számú ábra). Az utóbbi oka a hitelesség kérdésségével függ össze: nehezen ellenőrizhető, hogy ki az, aki az adott e-mail-címre érkező küldeményt meg tudja nyitni, ki az, aki az e-mail-címet ténylegesen használja. Ezért ha valaki e-mailben küldte meg a beadványát, az ügyészek akkor sem egyéb elektronikus úton válaszoltak neki, tartották vele a kapcsolatot. Volt olyan negatív tapasztalat kényszerintézkedéses ügyben, hogy az ügyészség bűnügyi felügyelettel kapcsolatban kapott indítványt a védelem nevében e-mailben, és arra az e-mail-címre kérték a kézbesítést, amelyről a beadvány érkezett. Az eljáró ügyész felvette a kapcsolatot a védővel, aki azonban azt mondta, hogy valóban kéri a kézbesítést a beadvánnyal kapcsolatos döntésről, de az e-mail-cím (amelyről az indítvány érkezett) nem volt a sajátja. Garzuly (2020) tanulmányában¹¹ szintén kiemeli: nem lehet biztosan tudni azt, hogy az eljáró hatóság által hivatalosan ismert elektronikus levelezési címet – amelyről a beadványok érkeznek – ténylegesen ki használja, illetve a használó ténylegesen azonos-e azzal, akinek a gépelt névalírásával az üzenetet küldik. Tapasztalatai szerint amennyiben az eljáró hatóság egyszerű postai küldeményben felhívja az érintetteket az adatok pontosítására, és annak közlésére, hogy az elektronikus levelezési címet kizárólagosan használják-e, az elektronikus levelek küldői jellemzően nem is válaszolnak, vagy ha igen, akkor előfordult az is, hogy a korábbi üzenet nem a gépelt névalírás tulajdonosától származott. Továbbá álláspontja szerint az egyszerűsített kézbesítési lehetőség biztonsági szempontból aggályos, mivel nem biztos, hogy az az érintett, aki nyilatkozik a személyes adatokra, valóban azonos azzal, akinek az adatait ismeri és/vagy akinek a nevében az okiratot átveszi (GARZULY, 2020: 76–77). Az egyéb elektronikus úton kézbesítés másodlagos alkalmazásának okai az ügyészek negatív tapasztalatai voltak. Így például ha egyéb elektronikus úton kézbesítettek, az eljárás résztvevőitől rendszeresen nem érkezett visszaigazoló e-mail, ezért külön-külön kapcsolatba kellett lépni velük. Minden alkalommal meg kellett győződni arról, hogy élő-e az e-mail-cím, az adott eljárási résztvevőhöz tartozik-e; ez pedig telefonon keresztül vagy oda-vissza üzenetküldéssel volt megvalósítható.

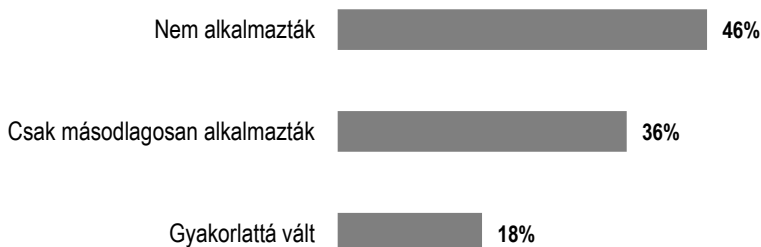
Az országos gyakorlatot áttekintve az egyéb elektronikus úton kézbesítés esetén – hasonlóképpen az egyéb elektronikus úton történő idézéshez, értesítéshez – az állapítható meg, hogy míg a fővárosban szolgálatot teljesítő ügyé-

elektronikus utat), avagy az eljárás résztvevője jelezte, hogy postai úton nem tudja átvenni a küldeményt és kérte az egyéb elektronikus úton megküldést.

¹¹ A tanulmány szerzője maga is ügyész.

szek mind használták az egyéb elektronikus utat, kétharmaduk gyakorlatában pedig jellemzővé is vált; addig vidéken az ügyészek összességében kevesebb hányada (47 százaléka) használta az egyéb elektronikus utat, a többségük (53 százalék) egyáltalán nem alkalmazta. Akik pedig vidéken használták, jellemzően csak másodlagosan (37 százalék) éltek vele.

Amennyiben a specializációval rendelkező és azzal nem rendelkező ügyészek tapasztalatait hasonlítjuk össze, az állapítható meg, hogy a specializációval rendelkező ügyészek nem vagy csak másodlagosan használták az egyéb elektronikus utat kézbesítésre. Ez a megállapítás tehető (nem vagy csak másodlagosan használták) a nyilatkozó főügyészségi ügyészek gyakorlata kapcsán is. Tehát az egyéb elektronikus út a kézbesítés során a specializációval nem rendelkező, járási szinten eljáró ügyészek gyakorlatában vált inkább jellemzővé, alkalmazták rendszeresen vagy másodlagosan.



2. számú ábra: Az egyéb elektronikus út használata a kézbesítés során az országos gyakorlatban

Összességében az mondható el, hogy az egyéb elektronikus út használata nem vált általánosan jellemzővé, amennyiben alkalmazták, inkább ritkán vagy megerősítéssel/megerősítésként, illetve másodlagosan használták a gyakorlatban. A tapasztalatok alapján az egyéb elektronikus út a „hagyományos” módok kiváltására az idézés, értesítés, kézbesítés során a hitelességi, ellenőrizhetőségi problémák miatt többnyire nehezen volt alkalmazható. Bonyolította, lassította az eljárást, az eljárási jogok gyakorlását nem könnyítette meg.

Zárógondolatok

A koronavírus okozta járványhelyzetben a jogalkotónak olyan speciális szabályokat kellett hoznia, amelyek egyszerre garantálják a büntetőeljárások folyamatosságát, az élet- és egészség védelmét, valamint az eljárások tisztességességét.

Ennek érdekében a digitális eszközök szélesebb körű alkalmazásának lehetővé tétele kézenfekvő megoldást jelentett. Az empirikus kutatás adatai alapján a telekommunikációs eszközök használata és a kapcsolattartás alternatív lehetőségei vonatkozásában az ügyészi tapasztalatok eltérő képet mutatnak. Míg a telekommunikációs eszközök szélesebb körű alkalmazása országosan gyakorlattá vált, és az interjúban részt vevő ügyészek fele annak előnyeit emelte ki inkább; addig a kapcsolattartás alternatív lehetőségei nem lettek általánosan jellemzők, és amennyiben alkalmazták is azokat a gyakorlatban, inkább ritkán vagy megerősítéssel/megerősítésként, illetve másodlagosan használták a hitelességi, ellenőrizhetőségi problémák miatt. Az interjúalanyok tapasztalatai, véleményei hasznos irányítóként szolgálhatnak a digitális eszközök büntetőeljárás során történő alkalmazásának járható útjai megtalálásához.

Felhasznált irodalom

- ANDORKA R. (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest: Osiris Kiadó.
- BUSCH B. – VASS P. (2020): Különleges jogrendhez, különleges büntetőeljárás. *Fontes Iuris*, 6. évf., 2. szám, 34–44.
<https://ojs.mtak.hu/index.php/fontesiuris/issue/view/683/2020.%20%C3%A9vi%20.%20sz%C3%A1m>.
- CZINE Á. (2020): A büntetőeljárás változásai a veszélyhelyzet idején. *Glossa Iuridica*, 7. évf., Különszám, 59–71.
https://ajk.kre.hu/images/doc2021/glossa/2020VIIksz/czine_agnes_a_buntetoeljaras_valtozasai_a_veszelyhelyzet_idejen.pdf.
- GARZULY É. (2020): A koronavírus hatása az elektronikus kapcsolattartásra. *Ügyészek Lapja*, 27. évf., 2–3. szám, 69–78. <http://ugyeszeklapja.hu/?p=2887>.
- HERKE Cs. (2021): A COVID-19 koronavírus hatása a magyar büntetőeljárásra. In: CZINE Á. – DOMOKOS A. – LUKÁCS K. (szerk.): *Studia in honorem Mihály Tóth 70*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 179–190.
- HERKE Cs. – SÁNDOR B. (2020): A nyomozás egyes problémái az új koronavírus miatti veszélyhelyzet idején. *Rendőrségi Tanulmányok*, 3. évf., 2. szám, 5–22.
https://epa.oszk.hu/04000/04093/00011/pdf/EPA04093_rendorsegi_tanulmanyok_2020_2_005-022.pdf.
- HOMOKI P. (2020): Ügyvédi informatika a járványügyi veszélyhelyzet idején. *In Medias Res*, 9. évf., 2. szám, 227–251. <http://real.mtak.hu/126144/1/imr-2020-02-03.pdf>.

- KÉKEDI Sz. (2020): Hogyan tovább bírósági digitalizáció, avagy hogyan lett az elektronikus kapcsolattartás a veszélyhelyzetben az ítélezés kulcsa? *In Medias Res*, 9. évf., 2. szám, 308–321. <http://real.mtak.hu/126141/1/imr-2020-02-07.pdf>.
- KRÁMER L. – LUKOVICS A. (2021): *Képernyőn az igazság – elektronikus kapcsolattartás a büntető igazságszolgáltatásban*. Budapest: Magyar Helsinki Bizottság. https://helsinki.hu/wp-content/uploads/2020/11/HHC_remote_justice_HUN_211130.pdf.
- OROSZ N. (2021): A COVID-19 hatása a büntető igazságszolgáltatásra. In: AMBRUS I. (szerk.): *COVID-19 és büntetőjog. Az emberi egészség, a köznyugalom és más jogtárgyak védelme járóvány idején*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 126–139. https://jog.tk.hu/uploads/files/Ambrus-Istvan_Covid19-es-buntetojog.pdf.
- OSZTOVICS A. (2019): Az ítélezés jövője a digitális világban. In: BARNA A. (szerk.): *A bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. törvénycikk megalkotásának 150. évfordulója*. Budapest: HVG-ORAC, 141–145.
- OSZTOVICS A. (2020): Online bíróságok és az igazságszolgáltatáshoz való jog – esély vagy veszély? *Magyar Jog*, 67. évf., 11. szám, 625–632.
- OSZTOVICS A. (2021): VIII. fejezet: A tisztességes eljáráshoz való jog a digitális korban. In: TÓTH J. Z. (szerk.): *A tisztességes eljáráshoz való jog*. Budapest: Wolters Kluwer, 253–266.
- OSZTOVICS A. (2022): A tisztességes eljáráshoz való jog a digitális korban. *Ügyvédek Lapja*, 61. évf., 3. szám, 9–13.
- PÓCZIK Sz. – SÁRIK E. – VASS P. – BOLYKY O. (2021): A COVID-19 pandémia egyes kriminológiai aspektusai. *Belügyi Szemle*, 69. évf., 3. szám, 375–396. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2021.3.2>.
- RÓTH E. (2020): A digitalizáció hatása a büntetőeljárásra. *Miskolci Jogi Szemle*, 15. évf., 3. Különszám, 165–174. https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/13834/19_r%C3%B3thErika_t%C3%B6rdelt.pdf.
- RÓTH E. (2021): A digitalizáció és a terhelti jogok érvényesülése a büntetőeljárásban. *Miskolci Jogi Szemle*, 16. évf., 1. Különszám, 269–278. https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/16222/32_r%C3%B3thErika_t%C3%B6rdelt.pdf.
- SALGÓ L. (2020): A hazai veszélyhelyzeti jogalkotás a kodifikátor szemével. *Fontes Iuris*, 6. évf., 2. szám, 8–18. <https://ojs3.mtak.hu/download/2020.evi.2.szam>.
- ZÓDI Zs. (2020): A bíróságok és a technológia. *Bírósági Szemle*, 1. évf., 1. szám, 4–13. https://birosag.hu/birosagiszemle/2020/1/_birosagok-es-technologia.